

TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN İLK KISALTMA SÖZLÜKLERİ

Serdar Karaca

- Türkiye'de en eski kısaltma sözlüğü İsmail Hakkı Tevfik'in [Okday] *Kısaltmalar Lugati* [1932] adlı çalışmasıdır. “En mühüm [mühim] siyasi, askeri [askerî], coğrafi, tarihi [tarihî], ticari, riyazi, edebi [edebî], fenni [fennî] ve tıbbi [tıbbi] kısaltmaları [kısaltmaları] camidir.” alt başlığıyla yayımlanan söz konusu çalışmada yalnızca /a/ harfiyle başlayan kısaltmalara yer veriliyor. Ayrıca giriş kısmında, adı geçen eserin ülkedeki ilk kısaltmalar sözlüğü olduğuna değinildikten sonra “Yakında ‘B’ harfiyle başlayan kısaltmalar neşr edilecek [neşredilecek] ondan sonra da diğer [diğer] harflarla [harflerle] başlayanların [başlayanların] neşrine devam olunacaktır.” (3. s.) denilmektedir.

Eserde, 18 farklı dilden toplam 2035 kısaltma yer alıyor. En çok kısaltma ise şu dillerdendir: Almanca (713), İngilizce (424), Fransızca (403), Latince (251) ve Türkçe (104).

Yukarıda adı belirtilen sözlük çalışmasından örnek olarak seçtiğimiz 5 madde:

Achegraph Acheson Graphite Company, 30. E. 42nd. St. New York, N. Y.

New Yorkta [York'ta] Acheson Grafit Şirketi [18. s.]

Ağır M.T. Ağır Makinali [Makineli] Tüfek Schweres Maschinengewehr [28. s.]

AV Ankara Vilayeti Provinz Ankara

Province d'Ankara [70. s.]

A-1
4507

KISALTMALAR-LUGATI

En mühüm siyasi, askeri, cografi, tarihi, ticari,
riyazi, edebi, fenni ve tibbi kisaltmalari
camidir.

Verzeichnis der wichtigsten Abkürzungen.
Liste des abréviations principales.

Müelif
Başkonsolos
İsmail Hakkı Tevfik

A.

C. F., H. F.; D. U., P. T. T. bunlar
ne, acaba bilmece mi ?

Avro

A. V. Roe and Company Limited, 166 Picadilly, London W. 1

A. V. Roe anonim şirketi, Londrada [Londra'da] Tayyare Fabrikası [Fabrikası] [71. s.]

AVJK

Ankara Vilayeti Jandarma Kumandanlığı [Kumandanlığı]

Commandement de Gensdarmarie de la Province d'Ankara [71. s.]

Verilen örneklerde de görüldüğü gibi, sözlükte farklı dillerdeki kısaltmalar Türkçe abece sırasına göre dizilmektedir. Yabancı dillerdeki kısaltmalar Türkçe tercümesiyle, Türkçe olanlar da bazen Almanca ve Fransızca olarak iki dilde, bazen de bu iki dilden yalnızca birindeki karşılığıyla verilmektedir.

İsmail Okday, yukarıda adı geçen eserinden sonra *Türkçede Kullanılan Kısaltmalar* [1943] adlı ikinci bir kısaltmalar sözlüğü hazırlar. Okday; ilk

sözlüğünde yalnızca /a/ harfiyle başlayan kısaltmalara yer verip sonraki kitabında /b/ harfiyle başlayanları yayımlayacağını vadetmesine rağmen ikinci kitabında, Türkçe abece sırasıyla her harften kısaltmaya yer vermektedir. Kitabının “Ön Söz”ünde Türkçede kullanılan ve resmî dairelerin yazışmalarında, ilmî eserlerde, gazete, dergi ve ilanlarda rastlanan kısaltmalardan 4000 kadarına yer verdiğini belirtir. Yine burada, söz konusu çalışmasının “bu vadede” ilk defa yayımlanan bir eser olduğunu da dile getirmektedir (3. s.).

Burada adı geçen eserden aldığımız şu 5 maddeyle konumuzu örneklendirelim:

a.	anne arapça [Arapça] at [5. s.]
AS. Sa. Al. Ko. Rs. N.	Askerî Satın Alma Komisyon Reisi namına [13. s.]
Beeth.	Beethoven [19. s.]
II. K. O. E. H. Rs.	İkinci Kolordu Erkânıharbiye Reisi [57. s.]
100	ayakyolu [148. s.]

Şimdi, Okday'ın iki çalışması arasındaki bazı benzer ve farklı yönleri dile getirebiliriz. Okday; her iki eserinde de kısaltmaların ne olduğu, nasıl veya niçin kullanıldığına değinmez. İlk eserinde okuyucuların gazetelerde ve ilmî eserlerde kısaltmalarla karşılaşınca zorluk yaşadıklarını belirtmekle yetinir (3. s.). İkinci eserinde de benzer bir düşünceyle kısaltmalarla karşılaşan okuyucuların “anahtar mahiyetinde” bir kitaba ihtiyaç duyduğunu vurgular.

Her iki eser arasındaki temel fark ise kısaltmaların köken dillerine ilişkindir. 1932 tarihli ilk sözlükte, 18 farklı dilden toplam 2035 kısaltmaya yer verilmektedir ki bunların da yalnızca 104 tanesi Türkçedir. 1943 tarihli sözlükte ise durum tamamen değişir ve yabancı kökenli de olsa Türkçede kullanılan 4000 kadar kısaltmaya yer verilir. Buradan yola çıkarak 1932 ve 1943 yılları arasında, dili Türkçeleştirme çabaları sonucunda Türkçe kısaltmaların arttığını söyleyebiliriz.